

Terhi Kivistö

Hankekoordinaattori, FM
Oy Sigillum Ab

Sodan pakolaiset -seminaarisarja

Asiasanat: sota, evakko, evakuointi, sotalapsi, väestönsiirto, asuttaminen, pakolainen, kotouttaminen.

Siirtolaisuusinstituutin luentosalissa Turussa järjestettiin 21.4.2016 kaksiosaisen Sodan pakolaiset –seminaarisarjan ensimmäinen osa, jonka teemana olivat evakuoinnit. Kuulijoita oli tupa täynnä. Tilaisuuden järjesti yhteistyössä Siirtolaisuusinstituutin kanssa historian ja arkeologian alan turkulainen yritys Oy Sigillum Ab.

Idea Sodan pakolaiset –seminaarisarjasta tuli mieleeni syksyllä 2015. Tuolloin pakolaisten määrät olivat muuttuneet ratkaisevasti suoremäksi ja turvapaikanhakijat olivat päivittäin esillä tiedotusvälineissä. Suhtautuminen pakolaisiin nostatti tunteita ja aika usein mediassa viitattiin omaan historiaamme, luovutettujen alueiden evakuointeihin ja Ruotsiin lähetettyihin sotalapsiin. Kun kerroin seminaari-ideastani, sain kollegoilta epäileviä kommentteja sota-ajan evakoiden ja turvapaikanhakijoiden yhdistämisestä samaan seminaariin. Päätin kuitenkin varoituksista huolimatta jatkaa, sillä mielestäni historiantutkijoiden pitäisi osallistua enemmän ajankohtaiseen keskusteluun. Kuka muu olisi parempi valottamaan asioiden taustoja, kuin aihepiiriin syvälle puretunut tutkija.

Esittelin alustavaa ideaani Siirtolaisuusinstituutissa Tuomas Martikaiselle ja Elli Heikkilälle ja sain heidät innostumaan. Päätimme pyytää puhujiksi eri alojen meritoituneita tutkijoita. Aihepiiriin parissa aktiivisesti liikkuvia tutkijoita ei ollut vaikea löytää. Kaikki ne, joihin otin yhteyttä, lupautuivat puhujiksi. Pian totesimme, että yksi seminaaripäivä on parempi

jakaa kahteen erilliseen puolipäiväseminariin, toinen pidettäisiin keväällä ja toinen syksyllä. Seminaarien teemoiksi nousivat evakuointi ja asuttaminen.

Kevään seminaarin teemana olivat evakuoinnit. Lisäksi merkittävä osuus oli sotalapsilla. Seminaarin aluksi toisen maailmansodan poliittisen historian asiantuntija FT Pirkko Kanervo valotti Karjalan menettämisen poliittista taustaa. Onhan hyvin keskeinen asia ymmärtää miksi evakkotielle jouduttiin, sekä miksi rauhanehdot olivat niin raskaat kuin olivat. Kanervon omat juuret ovat Johanneksessa. Hän on kirjoittanut 2014 ilmestyneen ”Jäi vain nimi sankarin. Johannekselaiset toisessa maailmansodassa” –teoksen, jossa evakuoinnit, evakkomatka, paluut kotiseudulle ja toinen evakkomatka, ovat keskeisessä asemassa.

Historioitsija FT Tuomas Tepora Helsingin yliopistosta luennoi otsikolla ”Ahneita isäntiä, kiittämättömiä evakoita” talvisodan väestönsiirtojen kokemushistoriasta. Teporalta ilmestyi 2015 teos ”Sodan henki. Kaunis ja ruma talvisota”, jossa hän tarkastelee myyttistä ja ylistettyä talvisodan henkeä. Esitelmässään Tepora toi esille monin esimerkein kirjassaankin käsittelemäänsä talvisodan hengen rakoilua nimenomaan evakkojen kokemassa kohtelussa. Tepora toi esille myös huomion, että muisteluissa negatiiviset muistot korostuvat ja ikävistä kokemuksista kerrottiin yksityiskohtaisemmin kuin myönteisistä. Joka tapauksessa suhtautuminen oli torjuvaa ja epäluulo vieraita tapoja kohtaan yleistä. Vastaanottopitäjissä koettiin

lisäksi närkästyneisyyttä siitä, että tulijat saavat kaikenlaista, mutta eivät tee mitään sen eteen, ovat mahdollisesti jopa tyytymättömiä saamaansa.

Kööpenhaminan yliopiston Suomen kielen emerituslehtori FT Tuula Eskeland esitelmöi suomalaisista sotalapsista Skandinaviassa. Eskeland on opiskellut ja työskennellyt myös Norjassa Oslon yliopistossa. Ruotsin lisäksi sotalapsia lähetettiin myös Tanskaan ja Norjaan. Tuula Eskeland on tehnyt tutkimusta Tanskaan tulleista sotalapsista ja kokoa parhaillaan tietoja Norjaan lähetetyistä suomalaisista sotalapsista haastatteleamalla heitä. Juuri Norjaan lähetettyjä sotalapsia ei ole aikaisemmin tutkittu lainkaan. He palasivat kaikki kotimaahan ja heidän kokemuksensa olivat yksinomaan myönteisiä. Sotalapsia koskevaa asiakirjamateriaalia tuhottiin erityisesti saksalais miehityksen aikana.

Sotalapset olivat myös Lapin yliopiston kasvatustieteilijän KT Merja Paksuniemen aiheena, hänen esitelmänsä keskittyi Lapin lasten evakkomatkaan. Koko Pohjois-Suomi evakuoitiin Lapin sodan alta. Paksuniemi keskittyi esitelmässään lasten evakuointikokemuksiin. Lapsille evakuointi oli pääosin sekava ja pelettava kokemus. Heille ei useinkaan selitetty mistä oli kysymys, isommille annettiin yllättäen aikuisten tehtäviä ja vastuuta. Toisaalta hyvät muistot, kuten ystävällisen sotamiehen ojentamat raitaiset karkit ovat jääneet lähtemättömästi lasten mieleen.

Kuten Pirkko Kanervo totesi, hän olisi voinut helposti pitää aiheestaan kokonaisen luentosarjan, joten esityksen tiivistäminen lyhyeen esitelmään oli todella vaikeaa. Samaa mieltä olivat varmasti kaikki esitelmöitsijät. Hyvin he kuitenkin onnistuivat vaikeassa tehtävässään. Esitelmiin tuli vielä kommenttipuheenvuorot Siirtolaisuusinstituutin omilta tutkijoilta Markku Mattilalta ja Eveliina Lyytiseltä. Pohjanmaan aluekeskuksen johtaja Mattila kertoi keränneensä siirtokarjalaisilta muisteluita sopeutumisesta uudelle asuinseudulle, mutta saaneensa sen sijaan muisteluita evakkotaipaleelle lähdistä. Tämä ehkä kertoo voimakkaasta halusta ja tarpeesta kertoa juuri siitä dramaattisimmasta muistosta, evakuoinnista ja kipeästä lähdistä.

Eveliina Lyytinen kysyi seminaarin loppupuolella sekä puhujilta että kuulijoilta, voidaanko pakolaisia ja evakoita rinnastaa. Puheenvuoroja käytettiin sekä puolesta että vastaan. Evakat nähtiin kuitenkin oman maan kansalaisina, joi-

den siirrot olivat valtion organisoimia ja kulttuurierot olivat loppujen lopuksi pieniä. Pakolaisten tulo vieraseen maahan ja vieraaseen kulttuuriin, uskontoon ja kieleen nähtiin olevan tyystin eri asia. Karjalaisia ei tarvinnut kotouttaa, mutta pakolaisille juuri kotouttamisella ja yhteiskuntaan sopeuttamisella on suuri merkitys. Toisaalta sodan alta pakoon lähteminen ja kodin jättämisen pakko nähtiin kuitenkin yhdistävänä tekijänä evakoilla ja tämän päivän turvapaikanhakijoilla. Menetykset ovat olleet sekä taloudellisia, sosiaalisia että henkisiä. Kokemus sodan pakolaisuudesta on yhtenevä, vaikka toisessa siirtytään valtion organisoimana oman maan sisällä ja pakolaiset liikkuvat suunnittele mattomasti maasta toiseen.

Seminaarissa oli varattu kommentoinnin lisäksi hieman aikaa myös yleisön kysymyksille sekä loppukeskusteluille. Osallistuminen keskusteluun oli vilkasta ja varmasti antoisaa myös puhujille. Yksi merkittävä kuulijaryhmä olivat karjalaisten pitäjäseurojen jäsenet. Heille seminaarin välittämä tutkimustieto oli erityisen mielenkiintoista. Kiitos Karjala-lehden toimittaja Kanerva Fräntin artikkelin seminaarin anti levisi laajalle.

Syksyllä on vuorossa asuttamisen teema-seminaari. Luovutettujen alueiden siirtoväki, yli 400 000 henkeä eli 11 % Suomen silloisesta väkiluvusta asutettiin sodan jälkeen pysyvästi muualle Suomeen. Yhteydet pakolaisten kotouttamiseen ja sopeuttamiseen voivat olla löydettävissä. FT Heli Kananen Jyväskylän yliopistosta käsittelee siirtoväen sopeuttamista esimerkkinään ortodoksiväestö. Asutustoiminta ruotsinkielisille alueille oli hankalaa, sillä kuntien kielenemmistö ei saanut muuttua asutustoimien myötä. Aihetta on viime vuosina tutkittu kahdessakin projektissa. Historioitsija FT Aapo Roselius Helsingin yliopistosta kertoo asuttamisesta ruotsinkielisille seuduille välirauhan aikana ja FT Pirkko Kanervo sodan jälkeisestä asuttamisesta ruotsinkielisille alueille, erityisesti Pohjanmaalle.

VTT Antero Leitzinger Maahanmuuttovirastosta esitelmöi ulkomaalaisten asuttamisesta Suomeen. Siirtoväen joukossa oli myös ulkomaalaisia, kuten inkeriläisiä ja itäkarjalaisia, mutta myös muita kuin suomenheimoisia kansallisuuksia. Vieraat tavat ja uskonto puhuttivat puolin ja toisin, kuten nykyäänkin. Toisaalta ehkä sopeutumista edesauttavat asiat voivat olla samoja: työ ja koulunkäynti, yhteiskunnan osaksi pääseminen. Tästä kaikesta saamme kuulla lisää marraskuussa.